

فهرست

مختی یا غایت ۱۱

تقدیم ۱۵

فصل اول کلیات

مفهوم شناسی ۱۹

تربیت ۱۹

اخلاق ۲۱

تربیت اخلاقی ۲۴

مفهوم تربیت اخلاقی از منظر قرآن ۲۴

۱. نبوده‌های خاص از آنکه شده در قرآن ۲۴

۲. شناخت اسما و صفات خدا ۲۷

۳. نفس مطمئنه، جان میوزن، معتدل و آرم یافته ۲۸

۴. تحقق خلافت الهی ۳۰

مفاهیم و واژه‌های مرتبط با تربیت اخلاقی ۳۳

فوتن و تربیت اخلاقی ۳۶

تاریخچه تربیت اخلاقی ۴۰

فصل دوم: مبانی تربیت اخلاقی از منظر قرآن

۲۳	مبانی تربیت اخلاقی در قرآن
۲۴	مبانی توبه و جود قوا و گرایش‌های گوناگون در انسان
۵۲	قوا و گرایش‌های انسان در نگاه قرآن
۶۳	مبانی دوم: استعداد خلافت الهی
۷۳	خلافت الهی و خلافت شیطنی
۷۶	مبانی سوم: معرفت و ایمان به خدا
۸۸	مبانی ایمان
۹۰	مبانی چهارم: تربیت و عمل در تحقق اخلاق
۹۸	مبانی پنجم: نقش تربیت الهی در تحقق اخلاقی
۹۹	۱. نقش شریعت در رسیدن به فضیلت
۱۰۰	۲. نقش عبادت در رسیدن به فضیلت
۱۰۲	الف) نقش روزه در رسیدن به فضیلت
۱۰۳	ب) نقش نماز در رسیدن به فضیلت
۱۱۲	ج) بیان کلی در نقش شریعت در اخلاق

فصل سوم: اهداف تربیت اخلاقی از منظر قرآن

۱۲۱	مشحوب تعیین اهداف تربیت اخلاقی
۱۲۲	تعیین اهداف و منطقی تربیت اخلاقی در قرآن
۱۲۶	۱. پرورش حسن فضیلت‌خواهی و به‌فضیلت‌رساندن آن
۱۳۵	آیاتی که نشان می‌دهد پرورش حسن فضیلت خواهی از اهداف است
۱۴۱	۲. پرورش تفکر و تعقل اخلاقی
۱۵۰	مرآجل پرورش تفکر و تعقل اخلاقی

۳	نسب بر نفس نازد.....	۱۵۱
۴	رسیدن به نفس مطمئنه.....	۱۵۷
	هدف عانی تربیت اخلاقی در قرآن: تحقق خلائات الهی.....	۱۶۰
	دو رکن تحقق خلائات الهی.....	۱۶۷
	شناخت اسما و صفات الهی.....	۱۶۸
	حقیقت اسم خداوند.....	۱۷۲
	تعداد اسمای الهی.....	۱۷۳
	نتایج شناخت اسما و صفات الهی.....	۱۷۷
	تخلو به اخلاق الهی.....	۱۸۱

فصل چهارم: اصول تربیت اخلاقی در قرآن

اصل اول: تقویت گرایش ربانی و رحمانی نفس.....	۱۹۴
اصل دوم: تعادل.....	۲۱۹
اصل سوم: مراقبت.....	۲۰۳
اصل چهارم: جهت دهی حس تعالجوی همراه با سیر مصائب واقعی.....	۲۰۵
اصل پنجم: بسط و امتداد ایمان.....	۲۰۹
تقدم و مراتب ایمان.....	۲۱۹
مراتب ایمان قلبی.....	۲۲۲
اصل ششم: اصلاح ظاهر و باطن.....	۲۲۸
اصل هفتم: تقلید به شریعت.....	۲۳۰

فصل پنجم: روش های تربیت اخلاقی از منظر قرآن

روشنی روش های تربیت قرآنی.....	۲۴۳
--------------------------------	-----

۲۴۹	انواع روش‌های تربیت اخلاقی در قرآن
۲۵۰	روش‌های زمینه‌ساز
۲۵۱	۱. برهیز دادن مری از محیط‌های نامالوم
۲۵۷	۲. برهیز دادن مری از معاشرت با معاشران رذایل
۲۵۸	۳. برهیز دادن مری از دوستان نامالوم
۲۶۲	۴. نشتین
۲۷۰	روش‌های پرورش آگاهی و تعمیق اخلاقی
۲۷۲	تألیف آیات
۲۷۶	نمونه‌هایی از تعظیم معارف و حکمت‌های قرآنی
۲۸۰	تبیین چهار اصل قرآنی
۲۸۶	نبین کرامات انسان
۲۹۱	آموزش اصول اخلاقی قرآنی
۲۹۵	تبیین سود و زیان اخلاقی حسنه و اخلاقی بدیه
۳۰۱	تپس منابع اخلاقی شدن و رادعای مقابلۀ آن
۳۱۲	روش تفکر اخلاقی
۳۱۳	روش‌های روش تفکر اخلاقی
۳۲۳	طرح سؤال
۳۲۴	تنبیق به تفکر در مسائل اخلاقی
۳۲۷	استفاده از دلیل و برهان
۳۲۹	روش‌های پرورش ترائی دا و حادای مطلوب اخلاقی
۳۳۰	توجه دادن مری به خودشناسی
۳۳۷	تحرک بعد رسانی و کسانجویی نفس
۳۳۹	تحرک انگیزه‌های بهمانی

۲۴۳	از نه الگو
۳۵۰	ترتیب و ترمیم
۳۵۴	امر به فضیلت‌ها و نهی از رذیلت‌ها
۳۵۷	مراقبه و محاسبه نفس
۳۶۱	بروزن عشق توحیدی
۳۶۹	روشن‌های اصلاح رذایل
۳۶۹	تذکر
۳۷۱	بیان عقاید رذایل
۳۷۳	عدد یادداشت
۳۷۵	ایجاد فشار اجتماعی
۳۷۷	دعوت به توبه و استغفار
۳۸۱	جمع بندی
۳۸۴	کتابخانه

نمایه

۳۹۵	آیات
۴۰۶	روایات
۴۰۸	اعلام
۴۱۱	اصطلاحات
۴۱۹	کتاب‌ها

سخنی با خواننده

اخلاق زبان مشترک همه انسان‌ها یا هر جهان‌بینی، آیین و مذهب است و قرآن که بهشتی کتاب اخلاق و تربیت است به آن توجه ویژه‌ای کرده است و از وجوه اعجاز این کتاب آسمانی اعجاز اخلاقی و ارائه اصول و روش‌های تربیت اخلاقی همافزایی افق تربیت توحیدی است. قرآن بهترین نسخه درمان امراض روحی انسان است: «لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ مَنْ أَتَىٰ مَالَهُ شِقَاقٌ وَ رُخْصَةٌ بِالْمُؤْمِنِينَ»^۱ در این کتاب الهی همه انسان‌ها به کسب فضایل و دوری از رذایل دعوت شده‌اند: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالنَّهْسِ وَالْبَغْيِ يُعْطِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»^۲ در کوتاه‌ترین عبارات جامع‌ترین توصیه‌های اخلاقی ارائه شده است: «حَبِيبُ اتَّقِ اللَّهَ وَ أَمَرُ بِالْإِتْقَانِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْبَاطِلِ»^۳ فلسفه بحث آورنده این کتاب نیز سرورش اخلاق و تربیت اخلاقی است: «هُوَ الَّذِي يَنْفَثُ فِي الْأُمْنِيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا

۱. سوره نساء: ۷۶

۲. نحل: ۹۰، معسران: ۱۶۵؛ این آیه جامع‌ترین آیات قرآن در بیان نکیته و زشتی‌هاست (ارک: فضل‌ی من طبرسی، مجمع‌البیان: ج ۶، ص ۸۷؛ محمدتاج‌الدین جبریل طبرسی، جامع‌البیان: ج ۱۴، ص ۱۰۹؛ محمدحسین الموسوی، روح‌الشمعی: ج ۲، ص ۲۵۲)

۳. اعراف: ۱۶۹؛ عن الصادق علیه السلام: «أمر الله نبيه بشكره، بالأخلاق و لیسر» عی القرآن الله، جامع‌البکار و الأخلاق، منها: فضل‌ی من طبرسی، جامع‌البیان: ج ۱، ص ۲۹۱؛ محسن: زعفرانی، الکشف: ج ۲، ص ۱۹۰

شأنهم آیاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَيْسُوا ضَالًّا فَتَبِينَ»^۱ حتی در سوره نسی که از آورنده قرآن شده آمده او بسیار تر مخو و خوش رفتار است، «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ سَابِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»^۲ و از خلق بسیار عظیم برخوردار است؛ «وَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۳

یا همه خدایی که قرآن به تربیت اخلاقی دارد و با همه تلاشی که پیامبر خاتم غنی برای تبیین و ترویج آن انجام داده، باید گفت امت اسلامی حق اخلاق قرآنی و تربیت اخلاقی یا نگاه قرآنی چه در مقام پژوهش و چه در مقام عمل، ادا کرده است؛ زیرا با همه تلاشی‌های خوب عالمان دین به‌ویژه علمای اخلاق در این عرصه جای شگفتی است که در کتب اخلاق اسلامی به آیات اخلاقی یا توجیهات توجه به آن حاشیه‌ای و بسیار کم‌رنگ است. البته در عصر حاضر توجه به اخلاق قرآنی و تربیت اخلاقی از نگاه قرآن بیشتر شده و کارهای درخور توجهی انجام گرفته است؛ اما این عرصه همچنان پژوهش جدی‌تری می‌طلبد.

مرکز فرهنگ و معارف قرآن بر اساس مأموریت اصلی خود در عرصه تبیین معارف قرآنی گامی در مسیر کشف و تبیین تربیت اخلاقی با نگاه قرآنی برداشته است. در آغاز بنا بود مقالاتی در موضوع تربیت اخلاقی از نگاه قرآن نگاشته شود، لکن پس از بررسی و مطالعه اندک روشن شد یک مقاله برای این موضوع ناکافی است؛ از این رو طرح پروژه تربیت اخلاقی با نگاهی قرآنی پس از بررسی و تأیید شورای پژوهشی مرکز به تصویب

شورای عالی پژوهش رسید، گنجایی که پیش رو دارید نتیجه تلاش ارزشمندی است که جناب حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی فیروز مهر از پژوهشگران مرکز به انجام رسانده است و به لحاظ اینکه نخستین کار در عرصه تربیت اخلاقی از نگاه قرآن است، خالی از ضعف و نارسایی نمی باشد و امید می رود در گام های بعدی با نقد و تذکر سازنده صاحب نظران، کاستی های آن بر طرف و پژوهشی درخور در موضوع یادشده انجام و عرضه گردد.

در پایان لازم می دانم از جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد داودی که نظارت اخلاقی را تعهد کردند و از جناب حجت الاسلام والمسلمین سید علی اکبر حسینی که این طرح شورای پژوهشی مرکز آن را ارزیابی کردند، تشکر و قدردانی نمایم.

محمد صادق یوسفی مقدم
مدیر مرکز فرهنگ و معارف قرآن